

Monitoring Sociale Competentie

LeerkrachtSCOL en LeerlingSCOL 2020-2021

sociale competentie | welbevinden | sociale veiligheid

Stefanusschool

Kinkelenburglaan 4

T 0344 635485

W www.stefanusschool.nl

E directie@stefanusschool.nl

Inhoudsopgave

Meting	3
Categorieën	3
Verwerken gegevens	3
Delen van de resultaten	4
Verslaglegging resultaten	4
Meting najaar 2020	5
LeerkrachtSCOL groep 1 t/m 8	6
Schooloverzicht groepen	6
Schooloverzicht per categorie	7
Hoe gaat dat in zijn werk?	8
LeerlingSCOL groep 6 t/m 8	9
Schooloverzicht	9
Sociale Veiligheid	11
Tot slot	12
Bijlage 1: Handelingsadviezen 2020-2021 najaar	13
Bijlage 2: Leerlijnen categorieën SCOL	41

Monitoring Sociale Competentie

Meting

2 keer per jaar, in het najaar en het voorjaar wordt de Sociale Competentie gemeten.

Hiervoor gebruiken we het instrument SCOL (Sociale Comptentie ObservatieLijst).

Dit is een leerlingvolgsysteem wat de volgende punten meet:

- Sociale comptentie
- Welbevinden
- Sociale veiligheid

De leerkrachten van groep 1 t/m 8 vullen de LeerkrachtSCOL in en de leerlingen van groep 6 t/m 8 vullen de LeerlingSCOL in.

Naast het invullen van de vragenlijst worden er ook gesprekken met de kinderen gevoerd.

Dit samen vormt de uitkomst van de sociale competentie.

Categorieën

Deze categorieën worden bevraagd:

Verwerken gegevens

Na de vragenlijsten en gesprekjes volgt het resultaat. 75% van de kinderen moet de categorie beheersen. Is dit lager, dan geeft SCOL handelingsadviezen waar de leerkrachten mee aan de slag gaan.

In de opbrengstgesprekken (de eerste ronde is eind februari) bespreekt de leerkracht met de directie en de teamleider onderwijs hoe het gaat met vakken als rekenen en spelling. In dat gesprek wordt ook gekeken naar de sociale competentie. We kijken dan of de handelingsadviezen werken of dat er een andere aanpak nodig is. In het voorjaar vindt er een nieuwe meting van de sociale competentie plaats. Deze meting geeft weer nieuwe resultaten en inzichten die naast de resultaten van het najaar worden gelegd. Er wordt gekeken in welke mate de handelingsadviezen effect hebben gehad. Het plan voor de groep wordt indien nodig bijgesteld en / of aangepast.

Delen van de resultaten

Na afloop van de uitslagen van de meting van het najaar worden de resultaten in kaart gebracht. Dit schetst een beeld van onze school op het gebied van de sociale competentie.

Er wordt een verslag gemaakt waarin beschreven wordt wat de resultaten zijn en op welke manier eraan gewerkt wordt.

De resultaten worden gedeeld met ouders en leerkrachten. Zo is iedereen op de hoogte van de sociale competentie op de Stefanusschool.

De resultaten van onze school worden als volgt gedeeld:

- Team: 1 december 2020
- MR: 8 december 2020
- Ouders: Nieuwsflits eind december 2020

Bij de volgende meting van het voorjaar wordt dit ook gedaan op dezelfde volgorde. Dus eerst het team, dan de MR en vervolgens alle ouders van de school.

Verslaglegging resultaten

In dit verslag worden de metingen beschreven van de sociale competentie van het najaar. Als de tweede meting is afgenomen worden deze resultaten aan dit verslag toegevoegd.

Meting najaar 2020

In het najaar van 2020 is de eerste meting gedaan van dit schooljaar.

Zoals eerder staat beschreven is dit op twee manieren gebeurd:

- LeerkrachtSCOL: de leerkrachten van groep 1 t/m 8 hebben gesprekken gevoerd met de leerlingen en hebben de vragenlijst digitaal ingevuld.
- LeerlingSCOL: de leerlingen van groep 6 t/m 8 hebben de vragenlijst digitaal ingevuld.

Deze gegevens samen vormen een compleet beeld van de sociale competentie op de Stefanusschool.

Na deze pagina volgen de gegevens van deze meting in een schooloverzicht en groepsoverzicht.

LeerkrachtSCOL groep 1 t/m 8

Schooloverzicht groepen

Alle leerkrachten hebben de vragenlijsten ingevuld en gesprekken gevoerd. In onderstaand schema is te zien welke groepen de norm van de SCOL van 75% hebben gehaald. Dit zie je aan een groen bolletje. Een wit bolletje betekend dat de norm van de SCOL niet is behaald. Deze groep heeft handelingsadviezen gekregen waaraan intensief wordt gewerkt. Onze IB-er begeleidt dit traject. Indien nodig wordt gebruikt gemaakt van een expertisecentrum. Mocht dat aan de orde zijn, dan worden de ouders van deze groep op de hoogte gebracht. De handelingsadviezen voor deze periode zijn te vinden onderaan dit document.

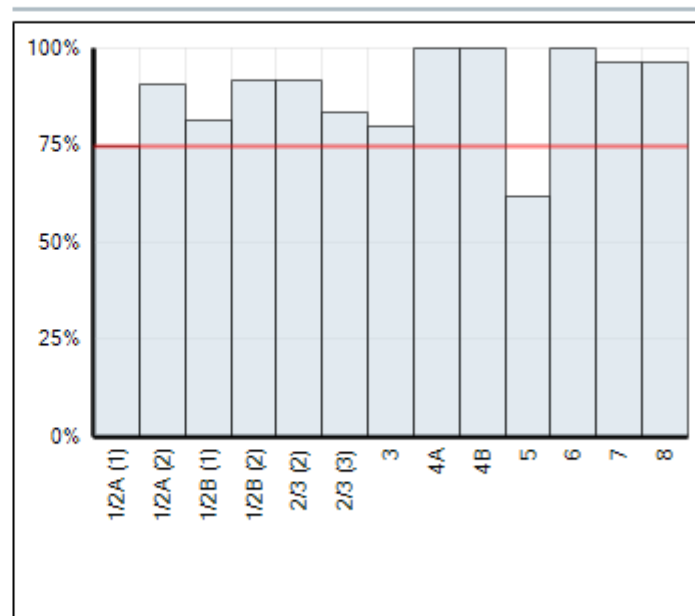
Schooloverzicht Groepen

Schooljaar: 2020-2021, Afname: 1 Najaar

Sociale competentie

Groep	Aantal leerlingen	Norm gehaald	% norm gehaald
1/2A (1)	16	12	75,0% ●
1/2A (2)	11	10	90,9% ●
1/2B (1)	16	13	81,3% ●
1/2B (2)	12	11	91,7% ●
2/3 (2)	12	11	91,7% ●
2/3 (3)	12	10	83,3% ●
3	25	20	80,0% ●
4A	19	19	100,0% ●
4B	20	20	100,0% ●
5	29	18	62,1% ○
6	24	24	100,0% ●
7	28	27	96,4% ●
8	27	26	96,3% ●

Percentage dat de norm haalt

Schooloverzicht per categorie

Als we verder inzoomen gaan we per groep kijken hoe ze gescoord hebben op de 8 categorieën die eerder dit verslag beschreven zijn.

In onderstaand schema is voor iedere groep te zien welke categorie de norm van de SCOL van 75% heeft gehaald. Dit zie je aan een groen bolletje.

Een wit bolletje betekend dat de norm van de SCOL niet is behaald. Deze leerkrachten krijgen vanuit het leerlingvolgsysteem handelingsadviezen gericht op de categorie die toepasbaar zijn voor het juiste leerjaar in de leerlijn. Onderaan staat ook een totale meting per categorie. 7 van de 8 categorieën hebben de norm van 75% gehaald gezien het schoolbeeld. We zijn blij met dit resultaat.

Categorieën per groep

Groep	Totaal	Ervaringen	Aardig	Samen	Taak	Presenteren	Keuze	Opkomen	Ruzie
1/2A (1)	●	●	●	○	●	●	●	●	○
1/2A (2)	●	●	●	●	○	●	●	●	●
1/2B (1)	●	○	●	●	●	○	●	●	○
1/2B (2)	●	●	●	●	●	●	●	●	●
2/3 (2)	●	●	●	●	○	●	●	●	●
2/3 (3)	●	●	●	●	○	●	●	●	●
3	●	●	●	●	●	●	●	○	●
4A	●	●	●	●	●	●	●	●	●
4B	●	●	●	●	●	●	●	●	●
5	○	○	○	○	●	○	●	○	○
6	●	●	●	●	●	●	●	●	●
7	●	●	●	●	●	●	●	●	●
8	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Totaal	●	●	●	●	●	●	●	●	●

Hoe gaat dat in zijn werk?

Na afloop van de najaarsmeting zijn de resultaten zichtbaar. Teamleider Onderwijskwaliteit heeft de groepen die een bepaalde categorie nog niet hebben gehaald de handelingsadviezen gegeven vanuit het leerlingvolgsysteem. Deze handelingsadviezen zijn gericht op de categorie en toepasbaar voor het juiste leerjaar in de leerlijn van de sociale competentie. De leerkrachten verwerken dit in het document 'groepsanalyse'. Dit is een groeidocument voor het hele schooljaar voor alle vakgebieden, zo ook de sociale competentie.

In februari hebben alle leerkrachten eerst een groepsbespreking met de IB-er. Hier wordt de groep besproken en de individuele leerlingen. Naast de vakgebieden rekenen, spelling, technisch lezen etc. wordt ook de sociale competentie besproken: hoe men te werk gaat met de handelingsadviezen voor zowel de groep als voor een individuele leerling. Mochten er bijzonderheden uitkomen dan worden ouders te allen tijden ingelicht tijdens een oudergesprek.

Eind februari heeft de leerkracht een gesprek met de directie en Teamleider Onderwijskwaliteit: het opbrengstgesprek.

Daar verantwoordt de leerkracht hoe hij/zij gekomen is aan de opbrengsten van het eerste half jaar en hoe men verder gaat voor de komende periode voor alle vakgebieden. De rol van Teamleider Onderwijs Kwaliteit is de lijn binnen de school te bewaken.

LeerlingSCOL groep 6 t/m 8

Schooloverzicht

Alle leerlingen van groep 6 t/m 8 hebben de vragenlijsten ingevuld. Zoals te zien is in onderstaand schema hebben alle groepen de norm van de SCOL van 75% gehaald. Dit zie je aan een groen bolletje. Een wit bolletje betekend dat de norm van de SCOL niet is behaald. Omdat alle groepen de norm hebben gehaald worden er geen nieuwe handelingsadviezen gegeven.

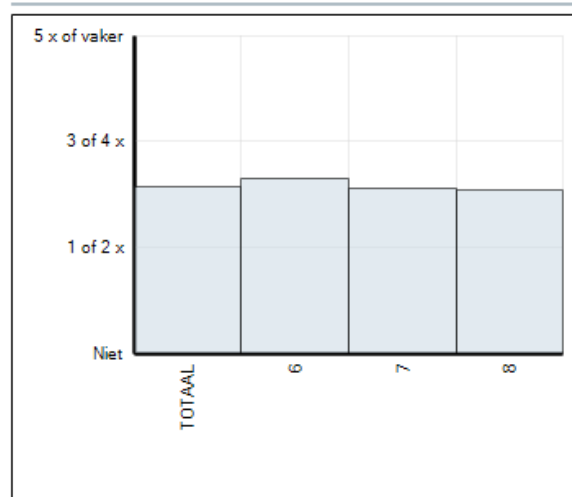
Schooloverzicht Groepen LeerlingSCOL

Schooljaar: 2020-2021, Afname: 1 Najaar

Groepen

Groep	Aantal leerlingen	Gemiddelde totaalscore	75% Norm gehaald
6	24	71,8	
7	28	69,1	
8	26	68,7	
TOTAAL	78	69,8	

Gemiddelde scores

Groepsoverzicht

Als we verder inzoomen gaan we per groep kijken hoe ze gescoord hebben op de 8 categorieën die eerder dit verslag beschreven zijn. De groepen 6 t/ 8 hebben voor alle categorieën de norm van SCOL van 75% gehaald:

Groepsoverzicht Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

6

Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

SCOL (75% norm gehaald)									
LeerlingSCOL									
	Totaal sociaal	Jezelf presenteren	Een keuze maken	Opkomen voor jezelf	Ervaringen delen	Omgaan met ruzie	Samen spelen en werken	Een taak uitvoeren	Aardig doen

3. Bijna altijd
2. Soms
1. Bijna nooit

Aantal leerlingen in de groep: 24

Aantal leerlingen norm van de SCOL gehaald: 24 (100,0%)

Aantal leerlingen norm van de LeerlingSCOL gehaald: 23 (95,8%)

Groepsoverzicht Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

7

Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

SCOL (75% norm gehaald)									
LeerlingSCOL									
	Totaal sociaal	Jezelf presenteren	Ervaringen delen	Een keuze maken	Opkomen voor jezelf	Omgaan met ruzie	Samen spelen en werken	Aardig doen	Een taak uitvoeren

3. Bijna altijd

2. Soms

1. Bijna nooit

Aantal leerlingen in de groep: 28

Aantal leerlingen norm van de SCOL gehaald: 27 (96,4%)

Aantal leerlingen norm van de LeerlingSCOL gehaald: 23 (82,1%)

Groepsoverzicht Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

8

Categorieën LeerlingSCOL-SCOL

SCOL (75% norm gehaald)									
LeerlingSCOL									
	Totaal sociaal	Jezelf presenteren	Opkomen voor jezelf	Ervaringen delen	Omgaan met ruzie	Een keuze maken	Een taak uitvoeren	Aardig doen	Samen spelen en werken

3. Bijna altijd

2. Soms

1. Bijna nooit

Aantal leerlingen in de groep: 27

Aantal leerlingen norm van de SCOL gehaald: 26 (96,3%)

Aantal leerlingen norm van de LeerlingSCOL gehaald: 22 (84,6%)

Sociale Veiligheid

Tijdens deze meting is ook de sociale veiligheid bevraagd. Dit bestaat uit de volgende onderdelen: welbevinden, sociale veiligheid en aantasting van de sociale veiligheid.

Zoals in onderstaande afbeeldingen te zien is, is in alle groepen de norm van SCOL van 75% op alle gebieden gehaald.

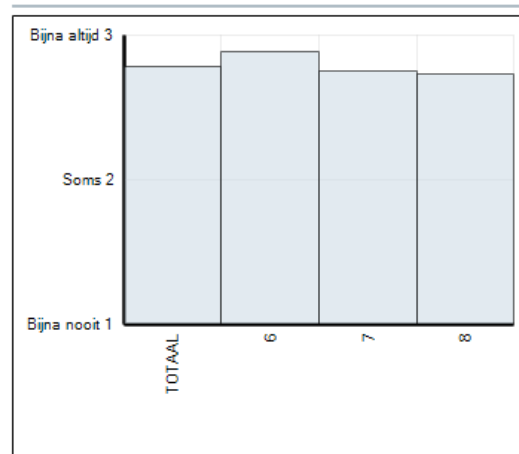
Schooloverzicht afname Monitor Sociale veiligheid - Groepen

Schooljaar: 2020-2021, Afname: 1 Najaar

Welbevinden

Groep	Leerlingen in groep	Leerlingen met afname	Gemiddelde totaalscore	75% Norm gehaald
6	24	24	34,6	◆
7	28	28	33,1	◆
8	27	26	32,7	◆
TOTAAL	79	78	33,4	◆

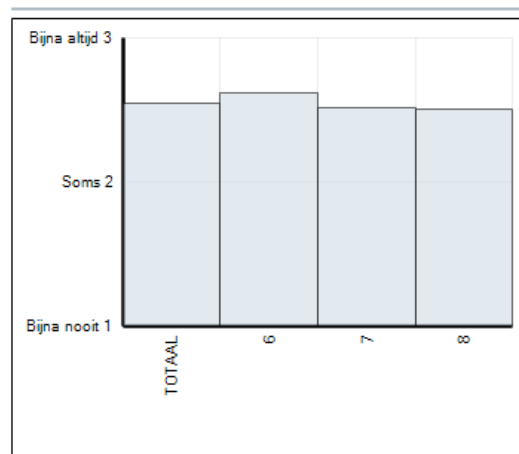
Gemiddelde scores

Sociale veiligheid

Groep	Leerlingen in groep	Leerlingen met afname	Gemiddelde totaalscore	75% Norm gehaald
6	24	24	44,5	◆
7	28	28	42,7	◆
8	27	26	42,6	◆
TOTAAL	79	78	43,2	◆

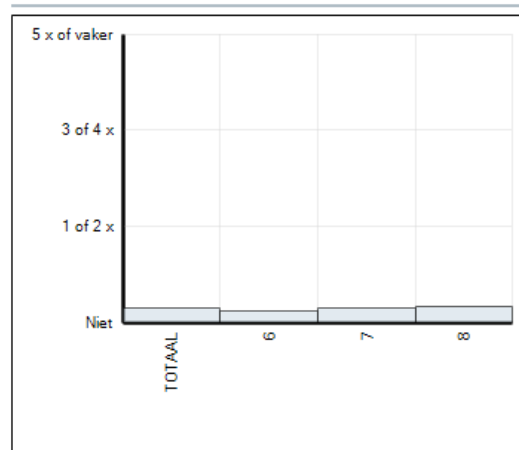
Gemiddelde scores

Aantasting sociale veiligheid

Groep	Leerlingen in groep	Leerlingen met afname	Gemiddelde totaalscore	Vershil t.o.v. schoolgemiddelde
6	24	24	16,9	-0,4
7	28	28	17,3	0,0
8	27	26	17,7	0,4
TOTAAL	79	78	17,3	

Gemiddelde scores

Tot slot

Kort samengevat zijn bij de LeerlingSCOL alle onderdelen boven de gestelde norm.

Voor de leerkrachtSCOL gaat groep 5 aan de slag met handelingsadviezen voor de groep. Voor deze groep is ook een expertisecentrum betrokken. De ouders van de groep zijn hiervan op de hoogte.

De andere groepen scoren boven de gestelde norm en gaan enkele groepen voor een onderdeel werken aan de handelingsadviezen.

We zijn zeer tevreden met het resultaat van deze najaarsmeting en gaan vol trots verder met hetgeen waar we goed in zijn. Een school waar iedereen zich thuis voelt.

Bijlage 1: Handelingsadviezen 2020-2021 najaar

Groep 1A

SAMEN SPELEN EN WERKEN

Samen met anderen iets tot stand brengen. Hierbij zijn samen overleggen, afspraken maken, en ideeën inbrengen belangrijk.

Bijvoorbeeld: vragen of je mee mag doen, afspreken wat je gaat spelen.

Vragen:

1. Houdt zich aan een afspraak

14. Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit

24. Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis In welke situaties en met wie werk of speel je samen? Welke manieren zijn er? Verdeel de taken: de een kan dit beter, de ander dat. Waarom werk of speel je samen? Wanneer werk of speel je liever samen en wanneer liever alleen?	Activiteiten Er zijn allerlei momenten dat leerlingen samenwerken en samen spelen, tijdens de les, doelgericht en puur voor hun plezier. Inventariseer met de leerlingen de verschillende situaties en wat voor verschillende manieren van samenwerken je op die manier kunt ontdekken. • Wat zijn prettige manieren en wat niet? • Hoe werk je met iemand samen die je eigenlijk niet aardig vindt? • Hoe verdeel je de taken? • Hoe zorg je dat er gezamenlijk beslissingen genomen worden? • Hoe neem je een standpunt in? • Wanneer leg je je neer bij een groepsbeslissing, ook al ben je het er niet helemaal mee eens? (Zie ook: Keuzes maken.)	Activiteiten Er zijn allerlei hele concrete taakjes die de leerlingen samen kunnen doen: samen iets dragen, samen iets uitdelen, samen iets maken. Besteed er aandacht aan dat ze overleggen hoe ze het gaan uitvoeren. Werk gestructureerd samen met de hele klas: maak een verhaaltje of een tekening. Ieder mag om de beurt een stukje verder vertellen of een stukje van de tekening maken. Dramales of poppenspel leent zich ervoor te ontdekken wat er gebeurt als je je niet aan afspraken houdt, of als één voortdurend de baas speelt. De leerlingen werken in paren: de een is geblinddoekt, de ander niet. De geblinddoekte leerling maakt een tekening op aanwijzingen van de	Bespreek situaties die te maken hebben met <i>Samen spelen</i> en werken aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: • Wat wilde je in die situatie? • Wat wilden anderen, denk je? • Hoe is het gegaan? • Wat vond jij van de gang van zaken? • Wat vonden anderen ervan, denk je? • Wat ging wel/niet goed en waarom? • Wat kun je anders/beter doen? • Hoe pak je het de volgende keer aan? • Was het samenwerken een succes of zou je het een volgende keer liever alleen doen? Activiteiten Geef de leerlingen regelmatig de mogelijkheid

water bij de wijn doen. Houding Ik wil gezamenlijk iets tot stand brengen. Ik kan iets waardevols bijdragen aan wat er gebeurt. Anderen zijn de moeite waard om rekening mee te houden. Samen kunnen we dingen doen/maken, die we alleen niet voor elkaar zouden krijgen.		andere leerling. Of: het geblinddoekte kind wordt door de ziende door een ruimte met obstakels geloodst. Tijdens de gymnastiekles zijn er allerlei manieren van samenwerken mogelijk. Denk ook aan gezelschapspelletjes. Laat de leerlingen voor ze aan een bepaalde activiteit gaan werken een plan maken hoe ze de samenwerking willen aanpakken. Ze moeten daarbij rekening houden met de taakverdeling en het nemen van beslissingen.	om samen iets tot stand te brengen: de organisatie van hun afscheidsavond; een fancy fair; een feest; een uitstapje met de groep. Besteed aandacht aan plannen maken, overleggen, taken verdelen, gebruikmaken van elkaars kwaliteiten en dergelijke.
--	--	--	--

Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Samen spelen en werken, zowel tijdens de lessen als daarbuiten.

De volgende situaties lenen zich er speciaal voor:

- als de leerlingen zelf met een plan komen om iets te doen;
- als ze zich komen beklagen dat een leerling de baas speelt;
- als er een groepsbeslissing genomen moet worden.

Bespreek de momenten dat leerlingen gaan samenwerken goed voor en evalueer met hen hoe het is gegaan.

OMGAAN MET RUZIE

Op een goede manier conflicten oplossen.

Bijvoorbeeld: naar een ander luisteren bij een ruzie, een compromis sluiten.

Vragen:

3. Luistert bij een ruzie naar de ander
15. Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt
10. Verzint een oplossing bij een ruzie

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis In welke situaties en	Bereid met de leerlingen een kring	Activiteiten Bij het buitenspelen	Bespreek situaties waarin <i>Omgaan met</i>

waarover (wie is de baas, wie is de beste, dat is oneerlijk, tegelijk hetzelfde willen, juist niet hetzelfde vinden of willen) kun je ruzie hebben. Er zijn verschillende manieren om ruzies op te lossen. Hoe komt het dat een ruzie uit de hand loopt. Vaardigheden Hoe kun je voorkomen dat je je door je boosheid laat leiden? Je kunt: tot tien tellen; diep zuchten; weglopen/je even terugtrekken en er later op terugkomen; opschrijven wat je wilt zeggen. Hoe kun je voorkomen dat een ruzie uit de hand loopt? Hoe kun je een ruzie oplossen? Je kunt je in de ander verplaatsen. Je kunt rustig zeggen wat je vindt. Je kunt onderhandelen. Je kunt een compromis bedenken. Je kunt toegeven. Je kunt hulp halen (ook bij een ruzie van anderen). Je kunt bemiddelen bij een ruzie van anderen.	voor over het onderwerp ruzie. Laat hen daarvoor inventariseren welke ruzies er de laatste week in de klas en daarbuiten zijn geweest. Waar gingen die ruzies over? (Zie bij kennis.) Kun je bedenken waarom het wel of niet uit de hand liep? Hoe had je dat kunnen voorkomen? Is ruzie altijd vervelend? Welke manieren zijn er om een ruzie op te lossen?	komen allerlei ruzies voor. Leer de leerlingen manieren om hiermee om te gaan en prijs ze als ze dat goed doen. Drama- en poppenspellessen lenen zich goed om in de klas gebeurde ruzies na te spelen en alternatieve oplossingen te bedenken. In het boek <i>Kinderen en ... hun sociale talenten</i> vind je lessen over omgaan met conflicten.	<i>ruzie</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen. om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan?
--	---	--	---

Houding Ik mag ruzie met een ander hebben. Ik heb respect voor een ander. Ik mag een ander niet opzettelijk pijn doen of bedreigen. Een ander mag mij niet opzettelijk pijn doen of bedreigen, dan mag ik mij verdedigen.			
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan <i>Omgaan met ruzie</i>, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: • als twee leerlingen met hetzelfde willen spelen; • als er ruzie is over de spelregels; • als er ruzie tussen is twee leerlingen en de rest partij trekt; • als een ruzie uit de hand loopt.			

Groep 2A

EEN TAAK UITVOEREN

Omgaan met taken en opdrachten. Schoolse en andere taken, zoals de planten water geven, het bord schoonmaken, de klas opruimen.

Bijvoorbeeld: doorzetten bij een moeilijke klus, je schoolwerk afmaken.

Vragen:

6. Maakt een taak af.

17. Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op.

21. Zet door als een taak niet lukt.

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Weet de leerling waarom hij de taak moet uitvoeren en welk resultaat van hem verwacht wordt? Weet de leerling hoe en met wie hij de taak moet/kan uitvoeren? Weet de leerling wanneer de taak klaar moet zijn? Weet de leerling dat iets met plezier doen gemakkelijker is dan iets met tegenzin doen? Weet de leerling dat je soms iets pas echt leert als je doorzet? Weet de leerling dat fouten maken mag?	Activiteiten Inventariseer met de leerlingen gedurende de dag wat voor soort taken ze allemaal doen: denk aan schoolwerk en huishoudelijke taakjes. Wat doen ze met plezier en wat niet? Wat is doorzetten eigenlijk en hoe voel je je dan? Waarom is dat zo moeilijk? Hoe kun je een hele grote taak gemakkelijker maken door hem op te delen in kleinere taken: bijvoorbeeld een werkstuk of een spreekbeurt? Wat doe je als je weet dat je iets moeilijks moet gaan doen? Bespreek hoe je daarmee om kunt	Activiteiten Zoek naar kleine karweitjes die een kind leuk vindt om te doen en waarvan zeker is, dat hij die tot een goed einde kan brengen, bijvoorbeeld plantjes water geven, een tafeltje soppen, de puzzel opruimen. Sommige leerlingen vinden het heel erg als ze iets niet goed kunnen, zoals knippen of binnen de lijntjes kleuren. Spreek samen met hen af wanneer ze tevreden kunnen zijn over het resultaat. Laat zien dat u zelf ook wel eens fouten maakt. Wissel werkjes die doorzettingsvermogen vereisen af met werkjes die iemand gemakkelijk af gaat.	Bespreek situaties die te maken hebben met <i>Een taak uitvoeren</i> aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat moest je doen en waarom? Wie wilde dat je die taak deed? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken en van het resultaat? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan?
Vaardigheden Hoe voer je een taak uit? Heb je voldoende mogelijkheden (vaardigheden) om de taak uit te voeren? Hoe zet je door? (Eerst moet je de frustratie kunnen verdragen dat			

iets niet lukt en dan, door je nog eens extra in te spannen, ervaar je de uiteindelijke beloning dat het toch gelukt is.) Houding Ik ben verantwoordelijk voor wat ik doe. Ik kan van anderen iets leren. Ik doe mijn best. Ik mag fouten maken. Ik moet soms dingen doen die ik niet leuk vind, maar ik hoef geen dingen te doen die slecht voor me zijn. Ik kan sommige dingen goed.	gaan en jezelf kunt belonen als je iets moeilijks of vervelends niet hebt uitgesteld. Als je zelf iets goed kunt, kun je anderen soms helpen; als je iets niet goed kunt, kun je soms van anderen leren hoe je het kunt doen (maar dit geldt niet voor alles). Hoe pak je een taak aan: Weet je goed wat je moet gaan doen? Heb je alles wat je nodig hebt? Hoe voer je de taak uit? Heb je nagekeken of je het goed gedaan hebt?	Maak iemand verantwoordelijk voor een terugkerende taak: planten verzorgen, bord wissen, handdoekje verwisselen.
---	--	---

Allerlei karweitjes gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Een taak uitvoeren, zowel tijdens als na afloop van de lessen.

De volgende situaties lenen zich er speciaal voor:

- als de leerlingen iets moeten doen wat ze moeilijk vinden;
- als de leerlingen iets moeten doen wat ze niet leuk vinden.

Bespreek de momenten dat leerlingen gaan samenwerken goed voor en evalueer met hen hoe het is gegaan.

Groep 1B

ERVARINGEN DELEN

Met anderen delen wat je bezighoudt, zowel positieve als negatieve ervaringen.
Bijvoorbeeld: een grapje maken, met een ander praten over iets naars dat je meemaakte.

Vragen:

5. Praat erover wanneer hem iets naars is overkomen
9. Maakt een grapje
11. Praat met een medeleerling over iets wat ze samen hebben meegemaakt

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Waarom, in welke situaties en met wie deel je je ervaringen? Welke manieren zijn er om ervaringen te delen? Welke ervaringen deel je wel en welke niet?	Kringgespr/groepsdiscussie Bespreek met de leerlingen waarom, met wie en wanneer je ervaringen deelt. Hoe doe je dat? Deel je alles met iedereen? Activiteiten Inventariseer met de klas welke kennis zij hebben over plezier en humor: Wat is grappig en wat niet? Hoe los je iets op met een grapje?	Kringgesprek/groepsdiscussie Laat de leerlingen vertellen over onderwerpen waar iedereen ervaring mee heeft, bijvoorbeeld: welk eten vind je lekker? Hoe ga je van huis naar school? Wat doe je het liefst op school? Bespreek actualiteiten die de leerlingen aanspreken. Laat ze vertellen over iets dat ze hebben meegemaakt. Bespreek met de leerlingen een gemeenschappelijke ervaring. Iedereen kan dezelfde gebeurtenis anders ervaren. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een boek dat alle kinderen gelezen hebben, of aan de hand van een foto of een schilderij. Laat de leerlingen reageren op wat iemand anders vertelt.	Bespreek situaties waar Ervaringen delen aan de orde is, aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Waarom vind je het fijn/zinnig om je ervaringen met anderen te delen?
Vaardigheden Hoe deel je ervaringen? Je praat met elkaar, maar ook huil of lach je met elkaar. Je kijkt samen naar iets of je doet iets samen en praat erover.	Welke grappen worden er in de klas gemaakt? Hoe kun je iemand aan het lachen maken? Maak hierbij ook gebruik van andere bronnen, bijvoorbeeld een televisieprogramma waar veel leerlingen naar kijken.	Activiteiten Bedenk gezamenlijk hoe je een leerling die ziek is of iets naars meemaakt kunt verrassen. Voer dit uit. Bereid gezamenlijk een feest	Klasgesprek/groepsdiscussie Voer een klassengesprek
Houding Ik ben geïnteresseerd			

in wat anderen meemaken. Anderen zijn geïnteresseerd in wat ik meemaak. Ik hoor bij de groep. Ik heb vertrouwen in anderen. Ik mag aandacht van anderen vragen. Ik mag laten zien hoe ik me voel (maar het hoeft niet).		voor. Gebruik drama of poppenspel om manieren te vinden om elkaar aan het lachen te maken.	naar aanleiding van actuele gebeurtenissen. Activiteiten Maak een muurkrant in de klas waar leerlingen hun eigen stellingen op kunnen schrijven en waarbij ze op elkaars stellingen kunnen reageren. Maak een boekje met een verslag over bijvoorbeeld een schoolreisje of een uitstapje, waaraan alle leerlingen hun bijdrage leveren.
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Ervaringen delen, zowel tijdens de lessen als daarbuiten. Bedenk wel dat niet elk kind het leuk vindt om over zijn ervaringen buiten school te vertellen. Sommige kinderen maken buiten de school om niets leuks mee, gaan niet met vakantie en krijgen geen mooie cadeaus met Sinterklaas. Probeer ervoor te zorgen dat zij ook tot hun recht komen. De volgende situaties lenen zich daar speciaal voor: - als een leerling iets vervelends of juist iets grappigs meemaakt; - als iemand grapjes maakt ten koste van anderen; - als er bijzondere gebeurtenissen in de klas of in de omgeving zijn.			

MET RUZIE

Op een goede manier conflicten oplossen.

Bijvoorbeeld: naar een ander luisteren bij een ruzie, een compromis sluiten.

Vragen:

3. Luistert bij een ruzie naar de ander

15. Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt

10. Verzint een oplossing bij een ruzie

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis In welke situaties en waarover (wie is de baas, wie is de beste, dat is oneerlijk, tegelijk hetzelfde willen, juist niet hetzelfde vinden of willen) kun je ruzie hebben. Er zijn verschillende manieren om ruzies op te lossen. Hoe komt het dat een ruzie uit de hand loopt.	Bereid met de leerlingen een kring voor over het onderwerp ruzie. Laat hen daarvoor inventariseren welke ruzies er de laatste week in de klas en daarbuiten zijn geweest. Waar gingen die ruzies over? (Zie bij kennis.)	Activiteiten Bij het buitenspelen komen allerlei ruzies voor. Leer de leerlingen manieren om hiermee om te gaan en prijs ze als ze dat goed doen. Drama- en poppenspellessen lenen zich goed om in de klas gebeurde ruzies na te spelen en alternatieve oplossingen te bedenken.	Bespreek situaties waarin <i>Omgaan met ruzie</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen. om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan?
Vaardigheden Hoe kun je voorkomen dat je je door je boosheid laat leiden? Je kunt: tot tien tellen; diep zuchten; weglopen/je even terugtrekken en er later op terugkomen; opschrijven wat je wilt zeggen. Hoe kun je voorkomen dat een ruzie uit de hand loopt? Hoe kun je een ruzie oplossen?	Kun je bedenken waarom het wel of niet uit de hand liep? Hoe had je dat kunnen voorkomen? Is ruzie altijd vervelend? Welke manieren zijn er om een ruzie op te lossen?	In het boek <i>Kinderen en ... hun sociale talenten</i> vind je lessen over omgaan met conflicten.	

Je kunt je in de ander verplaatsen. Je kunt rustig zeggen wat je vindt. Je kunt onderhandelen. Je kunt een compromis bedenken. Je kunt toegeven. Je kunt hulp halen (ook bij een ruzie van anderen). Je kunt bemiddelen bij een ruzie van anderen. Houding Ik mag ruzie met een ander hebben. Ik heb respect voor een ander. Ik mag een ander niet opzettelijk pijn doen of bedreigen. Een ander mag mij niet opzettelijk pijn doen of bedreigen, dan mag ik mij verdedigen.			
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan <i>Omgaan met ruzie</i>, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: • als twee leerlingen met hetzelfde willen spelen; • als er ruzie is over de spelregels; • als er ruzie tussen is twee leerlingen en de rest partij trekt; • als een ruzie uit de hand loopt.			

JEZELF PRESENTEREN

Jezelf kenbaar maken in het gezelschap van anderen.

Bijvoorbeeld: een praatje maken met kinderen die je niet kent, in de groep iets vertellen.

Vragen:

8. Vertelt iets in de groep

16. Treedt ontspannen op voor de groep

22. Vraagt iets aan een ander die hij niet zo goed kent

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Weet de leerling wanneer, hoe, met wie en waarom hij zich in verschillende situaties kan presenteren?	Kring en andere activiteiten Inventariseer met de leerlingen wat belangrijk is bij <i>Jezelf presenteren</i> . Waarop let je bij anderen, wat vind je leuk om te zien, wat stom? Hoe vind je het om zelf iets te presenteren? Vind je het leuk of word je erg zenuwachtig van al die aandacht? Wat doe je als je nerveus bent? Welke manieren zijn er om daaroverheen te komen?	Kring Tijdens de kring vertel je iets aan anderen, je zingt een liedje, je vertelt beeldend (je doet voor hoe iemand deed, enzovoort). Duidelijke regels helpen de meer verlegen leerlingen om zich vrij te voelen iets te presenteren (alleen positieve reacties zijn geoorloofd; ook al vind je iets stom, dan nog is het feit dat iemand iets inbracht, waardering waard). Laat de leerlingen oefenen met een kringgesprek leiden.	Bespreek situaties waar <i>Jezelf presenteren</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je presenteren? Waren de anderen geïnteresseerd, denk je? Hoe is het gegaan naar jouw idee? Wat vond jij wel en niet goed gaan?
Vaardigheden Kan de leerling zich in verschillende situaties presenteren?	Als je een spreekbeurt of kringgesprek voorbereidt, hoe bereid je de presentatie voor? Leer de leerlingen om presentaties van medeleerlingen te becommentariëren op een manier zodat ze er iets van leren voor de volgende keer (waar let je op, alleen positieve reacties zijn geoorloofd, bedenk hoe iemand iets zou kunnen verbeteren). Laat ze een	Activiteiten Bij deze categorie is het belangrijk dat de leerlingen 'zich weten te gedragen'. Als je dat weet, voel je je minder onzeker. Daarom is het nuttig om bij deze categorie ook aandacht te besteden aan allerlei omgangsregels en elementaire sociale vaardigheden, zoals stevig staan, stevig spreken,	Wat vonden anderen ervan, denk je? Waarom ging het ene wel en het andere niet goed? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Sommige leerlingen generen zich heel erg om iets voor de groep te laten zien. Overweeg of het
Houding Ik kan anderen boeien. Anderen willen naar mij luisteren/kijken. Ik mag fouten maken, ook als iedereen op mij let. Ik kan een onbekende in eerste instantie zonder angst tegemoet treden.			

	presentatie van een leerkracht of een presentatie op tv beoordelen op een aantal punten. Hoe gedraag je je in allerlei verschillende situaties? Bijvoorbeeld: als je een vreemde klas binnenkomt; als je jezelf voorstelt aan iemand die je niet kent; als je naar een verjaarsfeestje gaat.	iemand feliciteren, begroeten, een vreemde aanspreken. Dit soort omgangsregels kun je ook oefenen in dramavorm, bijvoorbeeld als een leerling tv-presentator is, en je kunt zo verschillende beleefde en onbeleefde vormen uitproberen. Ook tijdens de lessen zijn er allerlei momenten om te oefenen met Jezelf presenteren. Denk aan leerlingen die een beurt krijgen, of juist uit zichzelf altijd het woord willen nemen. Laat leerlingen ook vertellen over hun werk, bijvoorbeeld als ze een teken of handenarbeidwerkje hebben gemaakt. Wat hebben ze gemaakt? Waar gaat het over? Waaraan moesten ze denken toen ze het maakten? Bespreek met de leerlingen hoe de klas nieuwe leerlingen ontvangt. Laat afwisselend een leerling speciaal verantwoordelijk zijn om de nieuwe leerling te laten wennen en wegwijs te maken, bijvoorbeeld gedurende een dagdeel.	zinnig en mogelijk is om dit te bespreken in de groep. Gezamenlijke presentaties, met meerdere leerlingen tegelijk of presentaties waarbij zij presentatiemiddelen gebruiken die de aandacht wat van henzelf afleiden, zoals foto's, tekeningen, of overheadsheets kunnen hen over de drempel helpen.
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan <i>Jezelf presenteren</i>, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: • begroeten/feliciteren;			

- kringgesprekken;
- in het middelpunt staan als je jarig bent;
- de klassen rond om te trakteren;
- iets gaan vragen of halen in een andere groep;
- er komt iemand op bezoek in de klas;
- een nieuwe leerling in de groep.

Groep 2B

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 2B.

Groep 2-3

EEN TAAK UITVOEREN

Omgaan met taken en opdrachten. Schoolse en andere taken, zoals de planten water geven, het bord schoonmaken, de klas opruimen.

Bijvoorbeeld: doorzetten bij een moeilijke klus, je schoolwerk afmaken.

Vragen:

6. Maakt een taak af.

17. Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op.

21. Zet door als een taak niet lukt.

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Weet de leerling waarom hij de taak moet uitvoeren en welk resultaat van hem verwacht wordt? Weet de leerling hoe en met wie hij de taak moet/kan uitvoeren? Weet de leerling wanneer de taak klaar moet zijn? Weet de leerling dat iets met plezier doen gemakkelijker is dan iets met tegenzin doen? Weet de leerling dat je soms iets pas echt leert	Activiteiten Inventariseer met de leerlingen gedurende de dag wat voor soort taken ze allemaal doen: denk aan schoolwerk en huishoudelijke taakjes. Wat doen ze met plezier en wat niet? Wat is doorzetten eigenlijk en hoe voel je je dan? Waarom is dat zo moeilijk? Hoe kun je een hele grote taak	Activiteiten Zoek naar kleine karweitjes die een kind leuk vindt om te doen en waarvan zeker is, dat hij die tot een goed einde kan brengen, bijvoorbeeld plantjes water geven, een tafeltje soppen, de puzzel opruimen. Sommige leerlingen vinden het heel erg als ze iets niet goed kunnen, zoals knippen of binnen de lijntjes kleuren. Spreek samen met hen af wanneer ze tevreden kunnen zijn over het resultaat. Laat zien dat u zelf ook wel eens fouten maakt.	Bespreek situaties die te maken hebben met <i>Een taak uitvoeren</i> aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat moest je doen en waarom? Wie wilde dat je die taak deed? Hoe is het gegaan?

als je doorzet? Weet de leerling dat fouten maken mag? Vaardigheden Hoe voer je een taak uit? Heb je voldoende mogelijkheden (vaardigheden) om de taak uit te voeren? Hoe zet je door? (Eerst moet je de frustratie kunnen verdragen dat iets niet lukt en dan, door je nog eens extra in te spannen, ervaar je de uiteindelijke beloning dat het toch gelukt is.) Houding Ik ben verantwoordelijk voor wat ik doe. Ik kan van anderen iets leren. Ik doe mijn best. Ik mag fouten maken. Ik moet soms dingen doen die ik niet leuk vind, maar ik hoef geen dingen te doen die slecht voor me zijn. Ik kan sommige dingen goed.	gemakkelijker maken door hem op te delen in kleinere taken: bijvoorbeeld een werkstuk of een spreekbeurt? Wat doe je als je weet dat je iets moeilijks moet gaan doen? Bespreek hoe je daarmee om kunt gaan en jezelf kunt belonen als je iets moeilijks of vervelends niet hebt uitgesteld. Als je zelf iets goed kunt, kun je anderen soms helpen; als je iets niet goed kunt, kun je soms van anderen leren hoe je het kunt doen (maar dit geldt niet voor alles). Hoe pak je een taak aan: Weet je goed wat je moet gaan doen? Heb je alles wat je nodig hebt? Hoe voer je de taak uit? Heb je nagekeken of je het goed gedaan hebt?	Wissel werkjes die doorzettingsvermogen vereisen af met werkjes die iemand gemakkelijk af gaan.	Wat vond jij van de gang van zaken en van het resultaat? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Maak iemand verantwoordelijk voor een terugkerende taak: planten verzorgen, bord wissen, handdoekje verwisselen.
--	--	--	---

Allerlei karweitjes gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Een taak uitvoeren, zowel tijdens als na afloop van de lessen.

De volgende situaties lenen zich er speciaal voor:

- als de leerlingen iets moeten doen wat ze moeilijk vinden;
- als de leerlingen iets moeten doen wat ze niet leuk vinden.
- Bespreek de momenten dat leerlingen gaan samenwerken goed voor en evalueer met hen hoe het is gegaan.

Groep 3

OPKOMEN VOOR JEZELF

Omgaan met weerstand van anderen en voor jezelf zorgen.

Bijvoorbeeld: er iets van zeggen als een ander voordringt, het zeggen als een ander zich niet aan een afspraak houdt.

Vragen:

12. Zegt 'nee' als hij iets niet wil

20. Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan een afspraak houdt

25. Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem doet

26. Vraagt een ander om hulp

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Waarom, op welke manieren, in welke situaties en tegenover wie kom je op voor jezelf?	Wat is <i>Opkomen voor jezelf</i> ? In welke situaties wil je voor jezelf opkomen? Wat voor manieren zijn er om voor jezelf op te komen?	Kring Hoe los je het op als je allebei op dezelfde plek wilt zitten? Wie mag eerst vertellen? Hoe laat je het merken als je iets wilt vertellen? Hoe zeg je het als je vindt dat iemand niet aardig doet?	Bespreek situaties waarin <i>Opkomen voor jezelf</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je?
Vaardigheden Hoe kom je op voor jezelf? Kun je: nee zeggen; duidelijk zeggen wat jij wilt; duidelijk maken wat je van iets vindt; hulp vragen als je de situatie niet zelf kunt oplossen? Dat je beschikt over elementaire sociale	Inventariseer gedurende een week allerlei gebeurtenissen die de leerlingen meemaken in de klas of daarbuiten, waarin ze willen opkomen voor zichzelf. Hang een grote lijst in de klas of reserveer er een bord voor. Hoe hebben ze dat gedaan?	Groepsdiscussies: hoe verdedig je wat jij vindt?	

vaardigheden als <i>Stevig staan</i> en <i>Stevig spreken</i> is hierbij van belang. Houding Ik mag een ander duidelijk maken wat ik niet wil, en een ander mag dat ook. Ik mag van mening verschillen met een ander en de ander mag dat ook met mij. Wat je belooft, dat doe je. Ik heb begrip voor redenen die een ander heeft om iets te doen of na te laten. Er hoeft niet altijd te gebeuren wat ik wil. Een ander mag mij geen pijn doen of bedreigen, dan mag ik mij verdedigen.	Wat kunnen ze van elkaar leren? Hoe kun je elkaar helpen om voor jezelf op te komen? (Hoor bijvoorbeeld verkering voor iemand vragen daarbij?)	Activiteiten Drama- en poppenspellessen zijn geschikt om allerlei vaardigheden te oefenen. Laat de leerlingen: op verschillende manieren nee zeggen. duidelijk te zijn als je om hulp vraagt. duidelijk, maar niet onvriendelijk te zeggen dat je iets niet prettig vindt.	Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Een belangrijk onderwerp is relaties. Hoe zeg je op een aardige manier dat je geen verkering met iemand wilt? Hoe vraag je verkering? Hoe maak je duidelijk wat je wel en niet wilt als je verkering hebt? Hoe en bij wie vraag je hulp als er dingen gebeuren die je niet wilt?
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Opkomen voor jezelf, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: - als een leerling kritiek krijgt; - als een leerling de leerkracht erop wijst dat hij een afspraak vergeten is; - als een leerling op een hele negatieve manier opkomt voor zichzelf; - als een leerling te veel om hulp roept; - als een leerling iets heeft laten gebeuren wat hij eigenlijk niet wilde, omdat hij niets durfde te zeggen.			

Groep 4A

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 4A.

Groep 4B

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 4B.

Groep 5

ERVARINGEN DELEN

Met anderen delen wat je bezighoudt, zowel positieve als negatieve ervaringen.
Bijvoorbeeld: een grapje maken, met een ander praten over iets naars dat je meemaakte.

Vragen:

- 5. Praat erover wanneer hem iets naars is overkomen
- 9. Maakt een grapje
- 11. Praat met een medeleerling over iets wat ze samen hebben meegemaakt

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Waarom, in welke situaties en met wie deel je je ervaringen? Welke manieren zijn er om ervaringen te delen? Welke ervaringen deel je wel en welke niet?	Kringgesprek/groepsdiscussie Bespreek met de leerlingen waarom, met wie en wanneer je ervaringen deelt. Hoe doe je dat? Deel je alles met iedereen? Activiteiten Inventariseer met de klas welke kennis zij hebben over plezier en humor: Wat is grappig en wat niet? Hoe los je iets op met een grapje? Welke grappen worden er in de klas gemaakt? Hoe kun je iemand aan het lachen maken? Maak hierbij ook gebruik van andere bronnen, bijvoorbeeld een	Kringgesprek/groepsdiscussie Laat de leerlingen vertellen over onderwerpen waar iedereen ervaring mee heeft, bijvoorbeeld: welk eten vind je lekker? Hoe ga je van huis naar school? Wat doe je het liefst op school? Bespreek actualiteiten die de leerlingen aanspreken. Laat ze vertellen over iets dat ze hebben meegemaakt. Bespreek met de leerlingen een gemeenschappelijke ervaring. Iedereen kan hetzelfde gebeurtenis anders ervaren. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een boek dat alle kinderen gelezen hebben, of aan de hand van een foto of een schilderij.	Bespreek situaties waar Ervaringen delen aan de orde is, aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen?

Je kijkt samen naar iets of je doet iets samen en praat erover. Houding Ik ben geïnteresseerd in wat anderen meemaken. Anderen zijn geïnteresseerd in wat ik meemaak. Ik hoor bij de groep. Ik heb vertrouwen in anderen. Ik mag aandacht van anderen vragen. Ik mag laten zien hoe ik me voel (maar het hóeft niet).	televisieprogramma waar veel leerlingen naar kijken.	Laat de leerlingen reageren op wat iemand anders vertelt. Activiteiten Bedenk gezamenlijk hoe je een leerling die ziek is of iets naars meemaakt kunt verrassen. Voer dit uit. Bereid gezamenlijk een feest voor. Gebruik drama of poppenspel om manieren te vinden om elkaar aan het lachen te maken.	Hoe pak je het de volgende keer aan? Waarom vind je het fijn/zinnig om je ervaringen met anderen te delen? Klasgesprek/groepsdiscussie Voer een klassengesprek naar aanleiding van actuele gebeurtenissen. Activiteiten Maak een muurkrant in de klas waar leerlingen hun eigen stellingen op kunnen schrijven en waarbij ze op elkaars stellingen kunnen reageren. Maak een boekje met een verslag over bijvoorbeeld een schoolreisje of een uitstapje, waaraan alle leerlingen hun bijdrage leveren.
---	---	--	---

Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Ervaringen delen, zowel tijdens de lessen als daarbuiten.

Bedenk wel dat niet elk kind het leuk vindt om over zijn ervaringen buiten school te vertellen. Sommige kinderen maken buiten de school om niets leuks mee, gaan niet met vakantie en krijgen geen mooie cadeaus met Sinterklaas. Probeer ervoor te zorgen dat zij ook tot hun recht komen.

De volgende situaties lenen zich daar speciaal voor:

- als een leerling iets vervelends of juist iets grappigs meemaakt;
- als iemand grapjes maakt ten koste van anderen;
- als er bijzondere gebeurtenissen in de klas of in de omgeving zijn.

AARDIG DOEN

De ander op een positieve manier benaderen en zorgdragen voor anderen.

Bijvoorbeeld: een ander een complimentje geven, een ander helpen.

Vragen:

2. Biedt excuses aan als hij onaardig heeft gedaan tegen een ander

7. Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander

13. Helpt een ander

19. Zegt iets aardigs tegen een ander

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Waarom doe je aardig? Welke manieren zijn er om aardig te doen? In welke situaties en tegen wie doe je aardig? Hoe vind je het als iemand aardig tegen jou doet?	Kringgesprek/groepsdiscussie Spreek met de leerlingen regels af die in de kring gelden. Wat hebben die met aardig doen te maken? Is iedereen het erover eens wat aardig is en wat niet? Activiteiten Kies een boek of video waarin de hoofdpersonen allerlei manieren van aardig doen laten zien of juist niet. Welke manieren van Aardig doen komen voor? In welke situaties is het belangrijk om aardig te doen en waarom?	Kringgesprek/groepsdiscussie Laat de leerlingen iets aardigs zeggen tegen degene die naast hen zit (dit kan ook via het overgooien van een bal). Hanteer als regel dat de leerling positief reageert op wat een ander vertelt en laat ze daarmee oefenen. Activiteiten Lees een verhaal voor waarin de hoofdpersoon kan kiezen: niet of juist wel aardig doen? Kinderen mogen vertellen hoe het verder gaat. Gebruik poppenspel of dramalessen om de leerlingen allerlei manieren te laten ontdekken om aardig en niet aardig te doen. Bij vrij spelen en buitenspelen komen allerlei vaardigheden rond aardig doen van pas: Je moet sorry zeggen als je iemand pijn hebt gedaan.	Bespreek situaties die te maken hebben met <i>Aardig doen</i> aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je?
Vaardigheden Hoe doe je aardig? Bedenk wat een ander prettig of juist niet prettig zal vinden. Wees vriendelijk tegen een ander. Voorkom dat je een ander kwetst. Wees zorgzaam voor een ander. Maar	Inventariseer met de klas welke manieren van aardig doen zij eigenlijk echt kennen: de leerlingen noteren op een lijst die in de klas hangt elk moment dat iemand iets aardigs doet. (Dit mag een veel uitgebreidere lijst zijn dan de vragen van de SCOL.) Zijn er ook manieren die ze nooit gebruiken?		

ook: huichel niet. Houding Alle mensen zijn de moeite waard. Ik wil zorgen voor anderen. Ik heb anderen iets te bieden. Ik leef mee met anderen.		Wie mag er meespelen en waarom? Welk spel kies je, als je weet dat een van de spelers iets niet kan?	Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Kringgesprek aan de hand van stellingen of casussen Dagboekje bijhouden: Wanneer was ik aardig voor iemand? Wanneer was iemand aardig voor mij?
---	--	--	---

Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Aardig doen, zowel tijdens als na afloop van de lessen.

De volgende situaties lenen zich er speciaal voor:

- als iemand een fout maakt of een flater slaat;
- als iemand iets niet kan;
- als iemand onzeker of verdrietig is;
- als een leerling iemand boos of verdrietig heeft gemaakt;
- als er leerlingen buiten de groep liggen of minder aansluiting hebben bij de groep (er hoeft geen sprake te zijn van pesten).

SAMEN SPELEN EN WERKEN

Samen met anderen iets tot stand brengen. Hierbij zijn samen overleggen, afspraken maken, en ideeën inbrengen belangrijk.

Bijvoorbeeld: vragen of je mee mag doen, afspreken wat je gaat spelen.

Vragen:

1. Houdt zich aan een afspraak
14. Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit
24. Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis In welke situaties en met wie werk of speel je samen? Welke manieren zijn er? Verdeel de taken: de een kan dit beter, de ander dat. Waarom werk of speel je samen? Wanneer werk of speel je liever samen en wanneer liever alleen?	Activiteiten Er zijn allerlei momenten dat leerlingen samenwerken en samen spelen, tijdens de les, doelgericht en puur voor hun plezier. Inventariseer met de leerlingen de verschillende situaties en wat voor verschillende manieren van samenwerken je op die manier kunt ontdekken. Wat zijn prettige manieren en wat niet?	Activiteiten Er zijn allerlei hele concrete taakjes die de leerlingen samen kunnen doen: samen iets dragen, samen iets uitdelen, samen iets maken. Besteed er aandacht aan dat ze overleggen hoe ze het gaan uitvoeren. Werk gestructureerd samen met de hele klas: maak een verhaaltje of een tekening. Ieder mag om de beurt een stukje verder vertellen of een stukje van de tekening maken. Dramales of poppenspel leent zich ervoor te ontdekken wat er gebeurt als je je niet aan afspraken houdt, of als één voortdurend de baas speelt. De leerlingen werken in paren: de een is geblinddoekt, de ander niet. De geblinddoekte leerling maakt een tekening op aanwijzingen van de andere leerling. Of: het geblinddoekte kind wordt	Bespreek situaties die te maken hebben met <i>Samen spelen</i> en werken aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Was het samenwerken een succes of zou je het
Vaardigheden Hoe werk je samen? Dat vereist onder andere de volgende vaardigheden: overleggen, beslissen, afspraken maken, taken verdelen en uitvoeren, de leiding nemen, standpunt innemen, volgen, water bij de wijn doen.	Hoe werk je met iemand samen die je eigenlijk niet aardig vindt? Hoe verdeel je de taken? Hoe zorg je dat er gezamenlijk beslissingen genomen worden? Hoe neem je een standpunt in? Wanneer leg je je neer bij een groepsbeslissing, ook al ben je het er niet		

Houding Ik wil gezamenlijk iets tot stand brengen. Ik kan iets waardevols bijdragen aan wat er gebeurt. Anderen zijn de moeite waard om rekening mee te houden. Samen kunnen we dingen doen/maken, die we alleen niet voor elkaar zouden krijgen.	helemaal mee eens? (Zie ook: Keuzes maken.)	door de ziende door een ruimte met obstakels geloodst. Tijdens de gymnastiekles zijn er allerlei manieren van samenwerken mogelijk. Denk ook aan gezelschapspelletjes. Laat de leerlingen voor ze aan een bepaalde activiteit gaan werken een plan maken hoe ze de samenwerking willen aanpakken. Ze moeten daarbij rekening houden met de taakverdeling en het nemen van beslissingen.	een volgende keer liever alleen doen? Activiteiten Geef de leerlingen regelmatig de mogelijkheid om samen iets tot stand te brengen: de organisatie van hun afscheidsavond; een fancy fair; een feest; een uitstapje met de groep. Besteed aandacht aan plannen maken, overleggen, taken verdelen, gebruikmaken van elkaars kwaliteiten en dergelijke.
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Samen spelen en werken, zowel tijdens de lessen als daarbuiten. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: - als de leerlingen zelf met een plan komen om iets te doen; - als ze zich komen beklagen dat een leerling de baas speelt; - als er een groepsbeslissing genomen moet worden. Bespreek de momenten dat leerlingen gaan samenwerken goed voor en evalueer met hen hoe het is gegaan.			

JEZELF PRESENTEREN

Jezelf kenbaar maken in het gezelschap van anderen.

Bijvoorbeeld: een praatje maken met kinderen die je niet kent, in de groep iets vertellen.

Vragen:

8. Vertelt iets in de groep

16. Treedt ontspannen op voor de groep

22. Vraagt iets aan een ander die hij niet zo goed kent

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
--	--------	--------------	---------

Kennis Weet de leerling wanneer, hoe, met wie en waarom hij zich in verschillende situaties kan presenteren? Vaardigheden Kan de leerling zich in verschillende situaties presenteren? Houding Ik kan anderen boeien. Anderen willen naar mij luisteren/kijken. Ik mag fouten maken, ook als iedereen op mij let. Ik kan een onbekende in eerste instantie zonder angst tegemoet treden.	Kring en andere activiteiten Inventariseer met de leerlingen wat belangrijk is bij <i>Jezelf presenteren</i>. Waarop let je bij anderen, wat vind je leuk om te zien, wat stom? Hoe vind je het om zelf iets te presenteren? Vind je het leuk of word je erg zenuwachtig van al die aandacht? Wat doe je als je nerveus bent? Welke manieren zijn er om daaroverheen te komen? Als je een spreekbeurt of kringgesprek voorbereidt, hoe bereid je de presentatie voor? Leer de leerlingen om presentaties van medeleerlingen te becommentariëren op een manier zodat ze er iets van leren voor de volgende keer (waar let je op, alleen positieve reacties zijn geoorloofd, bedenk hoe iemand iets zou kunnen verbeteren). Laat ze een presentatie van een leerkracht of een presentatie op tv beoordelen op een aantal punten. Hoe gedraag je je in allerlei verschillende situaties? Bijvoorbeeld:	Kring Tijdens de kring vertel je iets aan anderen, je zingt een liedje, je vertelt beeldend (je doet voor hoe iemand deed, enzovoort). Duidelijke regels helpen de meer verlegen leerlingen om zich vrij te voelen iets te presenteren (alleen positieve reacties zijn geoorloofd; ook al vind je iets stom, dan nog is het feit dat iemand iets inbracht, waardering waard). Laat de leerlingen oefenen met een kringgesprek leiden. Activiteiten Bij deze categorie is het belangrijk dat de leerlingen 'zich weten te gedragen'. Als je dat weet, voel je je minder onzeker. Daarom is het nuttig om bij deze categorie ook aandacht te besteden aan allerlei omgangsregels en elementaire sociale vaardigheden, zoals stevig staan, stevig spreken, iemand feliciteren, begroeten, een vreemde aanspreken. Dit soort omgangsregels kun je ook oefenen in dramavorm, bijvoorbeeld als een leerling tv-presentator is, en je kunt zo verschillende beleefde en onbeleefde vormen uitproberen.	Bespreek situaties waar <i>Jezelf presenteren</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je presenteren? Waren de anderen geïnteresseerd, denk je? Hoe is het gegaan naar jouw idee? Wat vond jij wel en niet goed gaan? Wat vonden anderen ervan, denk je? Waarom ging het ene wel en het andere niet goed? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Sommige leerlingen generen zich heel erg om iets voor de groep te laten zien. Overweeg of het zinvol en mogelijk is om dit te bespreken in de groep. Gezamenlijke presentaties, met meerdere leerlingen tegelijk of presentaties waarbij zij presentatiemiddelen gebruiken die de aandacht wat van henzelf
--	---	---	--

	als je een vreemde klas binnenkomt; als je jezelf voorstelt aan iemand die je niet kent; als je naar een verjaarsfeestje gaat.	Ook tijdens de lessen zijn er allerlei momenten om te oefenen met Jezelf presenteren. Denk aan leerlingen die een beurt krijgen, of juist uit zichzelf altijd het woord willen nemen. Laat leerlingen ook vertellen over hun werk, bijvoorbeeld als ze een teken of handenarbeidwerkje hebben gemaakt. Wat hebben ze gemaakt? Waar gaat het over? Waaraan moesten ze denken toen ze het maakten? Bespreek met de leerlingen hoe de klas nieuwe leerlingen ontvangt. Laat afwisselend een leerling speciaal verantwoordelijk zijn om de nieuwe leerling te laten wennen en wegwijs te maken, bijvoorbeeld gedurende een dagdeel.	afleiden, zoals foto's, tekeningen, of overheadsheets kunnen hen over de drempel helpen.
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan <i>Jezelf presenteren</i>, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: • begroeten/feliciteren; • kringgesprekken; • in het middelpunt staan als je jarig bent; • de klassen rond om te trakteren; • iets gaan vragen of halen in een andere groep; • er komt iemand op bezoek in de klas; • een nieuwe leerling in de groep.			

OPKOMEN VOOR JEZELF

Omgaan met weerstand van anderen en voor jezelf zorgen.

Bijvoorbeeld: er iets van zeggen als een ander voordringt, het zeggen als een ander zich niet aan een afspraak houdt.

Vragen:

12. Zegt 'nee' als hij iets niet wil

20. Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan een afspraak houdt

25. Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem doet

26. Vraagt een ander om hulp

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis Waarom, op welke manieren, in welke situaties en tegenover wie kom je op voor jezelf?	Wat is <i>Opkomen voor jezelf</i> ? In welke situaties wil je voor jezelf opkomen? Wat voor manieren zijn er om voor jezelf op te komen?	Kring Hoe los je het op als je allebei op dezelfde plek wilt zitten? Wie mag eerst vertellen? Hoe laat je het merken als je iets wilt vertellen? Hoe zeg je het als je vindt dat iemand niet aardig doet?	Bespreek situaties waarin <i>Opkomen voor jezelf</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen, om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken?
Vaardigheden Hoe kom je op voor jezelf? Kun je: nee zeggen; duidelijk zeggen wat jij wilt; duidelijk maken wat je van iets vindt; hulp vragen als je de situatie niet zelf kunt oplossen? Dat je beschikt over elementaire sociale vaardigheden als <i>Stevig staan</i> en <i>Stevig spreken</i> is hierbij van belang.	Inventariseer gedurende een week allerlei gebeurtenissen die de leerlingen meemaken in de klas of daarbuiten, waarin ze willen opkomen voor zichzelf. Hang een grote lijst in de klas of reserveer er een bord voor. Hoe hebben ze dat gedaan? Wat kunnen ze van elkaar leren? Hoe kun je elkaar helpen om voor jezelf op te komen? (Hoor bijvoorbeeld verkering voor iemand vragen daarbij?)	Groepsdiscussies: hoe verdedig je wat jij vindt? Activiteiten Drama- en poppenspellessen zijn geschikt om allerlei vaardigheden te oefenen. Laat de leerlingen: op verschillende manieren nee zeggen.	Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan? Een belangrijk onderwerp is relaties.
Houding Ik mag een ander duidelijk maken wat ik niet wil, en een ander mag dat ook. Ik mag van mening verschillen met een			

ander en de ander mag dat ook met mij. Wat je belooft, dat doe je. Ik heb begrip voor redenen die een ander heeft om iets te doen of na te laten. Er hoeft niet altijd te gebeuren wat ik wil. Een ander mag mij geen pijn doen of bedreigen, dan mag ik mij verdedigen.		duidelijk te zijn als je om hulp vraagt. duidelijk, maar niet onvriendelijk te zeggen dat je iets niet prettig vindt.	Hoe zeg je op een aardige manier dat je geen verkering met iemand wilt? Hoe vraag je verkering? Hoe maak je duidelijk wat je wel en niet wilt als je verkering hebt? Hoe en bij wie vraag je hulp als er dingen gebeuren die je niet wilt?
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan Opkomen voor jezelf, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: als een leerling kritiek krijgt; als een leerling de leerkracht erop wijst dat hij een afspraak vergeten is; als een leerling op een hele negatieve manier opkomt voor zichzelf; als een leerling te veel om hulp roept; als een leerling iets heeft laten gebeuren wat hij eigenlijk niet wilde, omdat hij niets durfde te zeggen.			

OMGAAN MET RUZIE

Op een goede manier conflicten oplossen.
Bijvoorbeeld: naar een ander luisteren bij een ruzie, een compromis sluiten.

Vragen:

3. Luistert bij een ruzie naar de ander
15. Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt
10. Verzint een oplossing bij een ruzie

	KENNIS	VAARDIGHEDEN	HOUDING
Kennis In welke situaties en	Bereid met de leerlingen een kring	Activiteiten Bij het buitenspelen	Bespreek situaties waarin <i>Omgaan met</i>

waarover (wie is de baas, wie is de beste, dat is oneerlijk, tegelijk hetzelfde willen, juist niet hetzelfde vinden of willen) kun je ruzie hebben. Er zijn verschillende manieren om ruzies op te lossen. Hoe komt het dat een ruzie uit de hand loopt. Vaardigheden Hoe kun je voorkomen dat je je door je boosheid laat leiden? Je kunt: tot tien tellen; diep zuchten; weglopen/je even terugtrekken en er later op terugkomen; opschrijven wat je wilt zeggen. Hoe kun je voorkomen dat een ruzie uit de hand loopt? Hoe kun je een ruzie oplossen? Je kunt je in de ander verplaatsen. Je kunt rustig zeggen wat je vindt. Je kunt onderhandelen. Je kunt een compromis bedenken. Je kunt toegeven. Je kunt hulp halen (ook bij een ruzie van anderen). Je kunt bemiddelen bij een ruzie van anderen.	voor over het onderwerp ruzie. Laat hen daarvoor inventariseren welke ruzies er de laatste week in de klas en daarbuiten zijn geweest. Waar gingen die ruzies over? (Zie bij kennis.) Kun je bedenken waarom het wel of niet uit de hand liep? Hoe had je dat kunnen voorkomen? Is ruzie altijd vervelend? Welke manieren zijn er om een ruzie op te lossen?	komen allerlei ruzies voor. Leer de leerlingen manieren om hiermee om te gaan en prijs ze als ze dat goed doen. Drama- en poppenspellessen lenen zich goed om in de klas gebeurde ruzies na te spelen en alternatieve oplossingen te bedenken. In het boek <i>Kinderen en ... hun sociale talenten</i> vind je lessen over omgaan met conflicten.	<i>ruzie</i> aan de orde is aan de hand van de volgende vragen. om de leerlingen tot reflectie te brengen: Wat wilde je in die situatie? Wat wilden anderen, denk je? Hoe is het gegaan? Wat vond jij van de gang van zaken? Wat vonden anderen ervan, denk je? Wat ging wel/niet goed en waarom? Wat kun je anders/beter doen? Hoe pak je het de volgende keer aan?
--	---	--	---

Houding Ik mag ruzie met een ander hebben. Ik heb respect voor een ander. Ik mag een ander niet opzettelijk pijn doen of bedreigen. Een ander mag mij niet opzettelijk pijn doen of bedreigen, dan mag ik mij verdedigen.			
Allerlei interacties gedurende de schooldag lenen zich ervoor om aandacht te besteden aan <i>Omgaan met ruzie</i>, zowel tijdens als na afloop van de lessen. De volgende situaties lenen zich er speciaal voor: • als twee leerlingen met hetzelfde willen spelen; • als er ruzie is over de spelregels; • als er ruzie tussen is twee leerlingen en de rest partij trekt; • als een ruzie uit de hand loopt.			

Groep 6

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 6.

Groep 7

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 7.

Groep 8

Alle onderdelen scoren boven de norm. Er zijn geen handelingsadviezen voor groep 8.

Bijlage 2: Leerlijnen categorieën SCOL

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Ervaringen delen

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
• Vertelt in de kring over iets dat hij zojuist op school heeft meegemaakt (korte tijd ertussen) • Geeft aan wat hij leuk/lekker/mooi/interessant vindt (smaak/voorkeur) • Toont gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet • Toont teleurstelling	• Vertelt wat hij die dag op school heeft meegemaakt (aan het einde in de kring) • Toont verbazing • Neemt afscheid in verschillende situaties (tot straks, fijne vakantie) • Deelt een soortgelijke ervaring met anderen (ik ben daar ook geweest) • Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders wil • Herkent basale gevoelens bij een ander (verdriet, blijdschap, boosheid, angst)	• Vertelt over grappige situaties die hij heeft meegemaakt (in kring, aan juf, aan medeleerling) • Vertelt een ander dat hij ergens teleurgesteld over is • Heeft 'geheimpjes' met een ander • Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders voelt • Herkent gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet bij een ander	• Maakt grapjes • Vertelt dat je verschillende gevoelens tegelijk kunt hebben en geeft voorbeelden (boos zijn en lachen tegelijk) • Merkt of iemand de situatie grappig vindt of niet, en stemt zijn gedrag hierop af • Herkent complexere gevoelens bij zichzelf
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
• Praat met een ander over een afspraak die misliep • Helpt iemand die iets naars heeft meegemaakt om te vertellen wat er is gebeurd (vragen stellen, rustige plek opzoeken) • Kiest als gespreksonderwerp iets wat hij samen met de ander heeft meegemaakt	• Maakt onderscheid tussen wat hij aan bekenden en onbekenden vertelt • Benoemt verschillende factoren die inwerken op hoe iemand zich voelt (eerdere ervaringen, humeur) • Gaat adequaat om met gevoelens van verlegenheid en onzekerheid • Maakt samen goede afspraken over ruilen en lenen en houdt zich hieraan • Herkent verschillende gevoelens bij een ander (nervositeit, schaamte, jaloezie) • Toont interesse als iemand iets vertelt (luisterhouding, knikken, vragen)	• Vertelt welke onderwerpen wel/niet geschikt zijn om grapjes over te maken • Weet dat iemands persoonlijkheid een rol speelt bij het inschatten van de gevoelens van een ander • Geeft een ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen hebben meegemaakt • Toont belangstelling voor een ander door vragen te stellen	• Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hierop af (over iets dat voor iemand gevoelig ligt of belangrijk voor hem is) • Vertelt anders over een belevenis aan een vertrouwd dan aan een minder vertrouwd persoon (zakelijker) • Gaat adequaat om met gevoelens van eenzaamheid (praat erover, zoekt gezelschap) • Geniet samen met anderen van een gedeeld succes • Valt iemand die iets vertelt niet in de rede met eigen ervaringen

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Samen spelen en werken

Leerlijn Leren leren PI-7, CED-Groep, de Bascule, PI Leiden ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
• Speelt en werkt naast andere leerlingen • Deelt materiaal met andere leerlingen • Voert met een medeleerling een opdracht uit onder leiding van de leerkracht	• Vraagt of hij mee mag spelen • Speelt zowel een leidende als volgende rol in spel • Vraagt of hij iets mag gebruiken van een ander • Helpt op verzoek anderen bij het uitvoeren van een taak (even helpen tillen) • Voert met een medeleerling zelfstandig een opdracht uit en rondt de taak samen af	• Houdt zich aan afspraken over wie, wat en waar bij het uitvoeren van een gezamenlijke opdracht • Werkt samen in duo's aan een activiteit die beperkt overleg vraagt • Werkt langere tijd samen met medeleerlingen bij het uitvoeren van een gezamenlijke opdracht • Spreekt met een ander af wie wat gaat maken • Voert zonder aansporing zijn deel van de taken uit bij het samenwerken met een medeleerling	• Werkt samen in duo's aan een schoolopdracht (veel overleg) • Werkt samen met kleine subgroepen (2-3 personen) met beperkt overleg • Bespreekt een probleem onder leiding van een leerkracht • Maakt met medeleerlingen een taakverdeling en neemt hierbij ook minder leuke taken op zich • Laat de ander zijn eigen taak uitvoeren • Doet aan een ander voor hoe de taak gedaan moet worden • Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak • Zegt op een aardige manier dat hij een idee van een ander niet leuk vindt
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
• Werkt samen met kleine subgroepen (2-3 personen) aan opdrachten die veel overleg vragen • De leden van de subgroep: ◦ wisselen ideeën met elkaar uit ◦ maken afspraken over wie wat doet en houden zich hieraan ◦ geven complimenten aan iemand die het goed doet • Geeft feedback aan een medeleerling waarmee hij samenwerkt (wat goed is en wat beter kan/moet) • Past in onderling overleg tussentijds afspraken aan	• Maakt afspraken over de taakverdeling in een subgroep (4-6 personen) • Heeft een eigen bijdrage in het bespreken van de taakverdeling • Legt zich neer bij een groepsbeslissing • Helpt een ander om iets in te brengen in de groep (wat vind jij?)	• Noemt een aantal van de eigen capaciteiten (wat kan je goed) • Benoemt en gebruikt capaciteiten van medeleerlingen • Zet zijn capaciteiten adequaat in • Past zijn gedrag aan na terechte kritiek van een medeleerling	• Neemt bij samenwerken aan een taak een leidende en volgende rol • Benoemt naast zijn capaciteiten ook zijn beperkingen bij het uitvoeren van taken (en verdeelt op basis daarvan de rollen tijdens het samenwerken)

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Aardig doen

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
- Troost iemand die gevallen is - Zegt dankjewel als reactie op het woord alsjeblieft - Zegt sorry als er door hem per ongeluk iets misgaat (drinken valt om, tekening raakt zoek) - Luistert als iemand iets vertelt (is stil) - Vraagt aan een ander of hij een voorwerp van hem mag gebruiken (pakt het niet af)	- Troost iemand die bang of verdrietig is - Helpt een ander als die daar om vraagt - Geeft een compliment over iets dat een ander gemaakt heeft - Feliciteert een ander met zijn verjaardag - Houdt zich aan een afspraak met een medeleerling (samen knikken op het plein als je dat hebt afgesproken)	- Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt - Bedankt als een ander hem iets geeft of iets voor hem doet - Luistert actief naar een ander (aankijken, knikken, een vraag stellen, stil zijn) - Trekt zich terug (accepteert het) als een ander niet geholpen of met rust gelaten wil worden - Heeft besef van 'goed en kwaad' in eenvoudige situaties (stelen en klikken mag niet, je hoort fatsoenlijk en beleefd te zijn) - Laat een ander meespelen - Maakt afspraken met een medeleerling over om beurten een voorwerp gebruiken waar je beiden mee wilt spelen	- Blijft vriendelijk wanneer een ander een aanbod van hulp afslaat - Geeft een compliment over iets dat een ander goed kan - Reageert aardig op een voorstel van een ander - Doet bewust iets aardigs voor een ander (iets pakken, iemand verrassen) - Houdt rekening met de mogelijkheden van een ander (een jonger iemand laten winnen) - Houdt rekening met de wensen van een ander (soms doen waar de ander zin in heeft) - Zegt een afspraak op tijd af - Benoemt het verschil tussen ruilen en lenen
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
- Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuk moet doen - Reageert adequaat als door hem iets is misgegaan (excuses aanbieden, proberen oplossing te verzinnen) - Vertelt wat je kunt doen als je een geheim verklaapt hebt (spijt tonen, zeggen het nooit meer te doen) - Vraagt een kind dat niemand heeft om mee te doen met een groepsactiviteit - Feliciteert een ander wanneer diegene wint bij een spel - Doet een voorstel om een afspraak af te zeggen en legt uit waarom	- Troost een leerling die gepest wordt - Onderkent gevoelens van jaloezie - Gunt de ander iets leuks (spelletje winnen, op verjaardag in het middelpunt staan) - Reageert op een leuk voorstel van een ander door samen een plan te maken - Gaat adequaat om met gevoelens van verliefdheid (uit verliefdheid, valt een ander er niet mee lastig) - Biedt zijn excuses aan als hij een ander gekwetst heeft	- Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt - Toont respect voor de gevoelens van een ander - Komt op voor een leerling die gepest wordt - Gaat aardig om met leerlingen die anders zijn dan anderen (niet pesten, betrekken bij activiteiten, complimenten geven) - Heeft oog voor ieders kwaliteiten - Overziet consequenties van eigen gedrag (kattig doen leidt ertoe dat iemand niet met je wil spelen)	- Reageert vriendelijk wanneer een ander hem iets voorstelt wat hij niet leuk vindt - Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hierop af - Zorgt dat hij een ander niet kwetst - Geeft zijn mening over 'wat hoort en wat niet hoort' (u zeggen/ opstaan voor ouderen, niet voor je beurt gaan) - Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt - Vervult een leidende of een volgende rol en houdt daarbij rekening met wensen van zichzelf en anderen

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Een taak uitvoeren

Leerlijn Leren leren PI-7, CED-Groep, de Bascule, PI Leiden ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
• Voert een korte, voorgestructureerde opdracht uit en maakt die af zonder te stoppen • Pakt vervolgwerk na het afronden van een taak	• Werkt 10 minuten zelfstandig aan een bekende taak • Probeert de taak nog een keer wanneer het de eerste keer niet lukt • Lost een klein materiaalprobleem op zonder anderen te storen (papier vol, ander potlood nodig) • Pakt bij een probleem een wachtwerkje	• Werkt 15 minuten zelfstandig aan een taak • Maakt een langdurige opdracht af als daar af en toe aanwijzingen voor worden gegeven • Maakt gebruik van hulp • Werkt harder door om een taak af te krijgen als de leerkracht dit aangeeft • Maakt gebruik van een wachtwerkje als hij vast loopt of lost het probleem op een andere manier op	• Werkt 30 minuten zelfstandig aan een taak • Volgt een stappenplan om een grotere taak uit te voeren • Werkt zelfstandig door zonder klassikaal teken • Hanteert de zelfstandig werken regels bij alle vakken • Slaat een probleem over en gaat door met een andere deel van zijn werk (ook ander vakgebied) • Zet door bij een taak die hij moeilijk of eng vindt (iets vragen aan andere leerkracht, iets uitleggen aan andere leerling, gymoefening die niet lukt) • Werkt door bij externe afleiding (onderbouw speelt buiten, maken lawaai)
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
• Werkt een uur zelfstandig aan een taak op een dag • Houdt zelf de tijd in de gaten om op tijd het werk af te krijgen • Begint aan een volgende taak waarvan hij weet dat hij deze zelfstandig mag en kan doen • Werkt netjes en/of snel afhankelijk van de eisen die aan de taakuitvoering worden gesteld	• Zoekt een oplossing bij tegenslag met een taak (aanwijzingen onleesbaar, spullen onvindbaar)	• Zet zich langere tijd in voor een taak die hij niet leuk vindt of die niet lukt • Werkt door bij interne afleiding (schrijft vragen en gedachten die afleiden op)	

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Een keuze maken

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
- Kiest tussen twee of drie aangeboden voorwerpen (bal – pop, jam – kaas) - Kiest wat hij wil doen op basis van eigen voorkeuren (binnen of buiten spelen)	- Maakt een keuze en blijft daarbij - Vertelt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander (hij wil naar buiten, ik niet)	- Denkt na voor hij een keus maakt - Durft een andere keuze te maken dan een vriend - Gaat soms mee in de keus van een ander (spelmateriaal)	- Kiest een activiteit die op dat moment mogelijk is (niet zwemmen, maar knutselen) - Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas - Legt een bekende zijn keuze uit (ik doe het liever niet, omdat) - Benoemt keuzes waar je kort of juist langer over na moet denken (buiten/binnen spelen, aanschaf duur speelgoed)
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
- Legt aan een ander uit dat hij op een keuze wil terugkomen - Heeft respect voor de keuze van een ander (blijft vriendelijk) - Benoemt voor- en nadelen bij een keuze waar alleen hijzelf belang bij heeft (nu trakteren of na de pauze) - Benoemt dat je een dilemma kunt hebben (wie nodig je uit op je verjaardag, wat doe je met een gevonden voorwerp dat je wilt houden)	- Houdt rekening met de wensen van een ander bij het maken van een keuze - Vraagt de mening van een ander als hij moeilijk een keuze kan maken - Vraagt bedenktijd als hij het moeilijk vindt om te kiezen	- Geeft de ander de tijd om over een keuze na te denken - Voorspelt welke keuze een ander zal maken - Zorgt voor extra informatie om een keuze te kunnen maken - Differentieert in de manier waarop hij een keuze maakt (kort of juist lang nadenken) - Benoemt voor- en nadelen van snel en minder snel kiezen	- Benoemt dat er situaties zijn waarin je niet wil of kan kiezen - Maakt een afweging bij een dilemma of complexe keuze en komt tot een standpunt (besluiten dat hij een gevonden voorwerp teruggeeft) - Noemt argumenten waardoor een ander tot een andere keuze komt dan hijzelf

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Jezelf presenteren

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
- Vraagt in de klas op een adequate manier aandacht (vinger opsteken, naar leerkracht lopen) - Wacht op zijn beurt (in de kring, bij een werkje) - Toont trots	- Vraagt in verschillende situaties op een adequate manier aandacht (iemand aantikken, vragen of je mag storen) - Vertelt wat hij leuk vindt om te doen - Vertelt een idee aan een medeleerling (nieuw spel, activiteit) - Gaat adequaat om met gevoelens van trots	- Stelt zichzelf netjes aan een ander voor in een bekende omgeving (hand geven, naam zeggen) - Vertelt over zichzelf in een groep (hobby's, familie) - Vertelt een idee aan een groepje medeleerlingen (nieuw spel, activiteit) - Denkt van te voren na over wat hij wil vertellen - Kijkt anderen aan wanneer hij iets vertelt in de kring	- Vertelt wat hijzelf en wat een ander goed kan - Treedt in een toneelstukje of bij voorlezen zeker op voor een groep medeleerlingen (houding en beweging, spreekvolume) - Praat duidelijk wanneer hij iets vertelt of vraagt in de kring
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
- Vertelt een idee aan de klas - Presenteert een idee aan iemand die hij niet goed kent binnen de school - Reageert op positieve feedback (kijkt trots) - Vertelt wat bij het geven van een presentatie belangrijk is (luid genoeg en rustig praten, aankijken) - Gaat adequaat om met gevoelens van nervositeit/onrust (heeft geduld, zoekt een oplossing om rustig te worden)	- Stelt zichzelf voor aan onbekende leeftijdgenoten - Geeft zijn mening over een onderwerp uit het nieuws (geen jacht op zeehonden) - Houdt een presentatie voor de klas	- Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen) - Treedt zeker op bij een presentatie voor de klas (houding, niet steeds wegstijven, hardop spreken)	- Reageert op negatieve feedback (door te zeggen) iets te proberen te veranderen) - Geeft een presentatie voor een willekeurige groep (ouders, andere klassen) - Vertelt of en waarom hij zelf graag in het middelpunt staat

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Opkomen voor jezelf

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
• Loopt weg als een ander onaardig tegen hem doet • Vraagt om hulp als iets hem alleen niet lukt (aan- en uitkleden) • Vraagt aan een medeleerling of hij mee mag doen met een spel	• Zegt nee als hij iets niet wil • Zoekt de leerkracht op om te vertellen dat hij niet mee mag doen • Maakt aan de leerkracht duidelijk dat een ander onaardig tegen hem doet • Vraagt hulp als het doen van een werkje alleen niet lukt	• Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen (weglopen, nee zeggen) • Maakt onderscheid tussen iemand die de baas speelt en echt gezag • Vertelt het als hij wordt overgeslagen of als iets dat beloofd is vergeten wordt • Komt voor zijn mening uit in een één op één gesprek zonder deze te motiveren (ik vind voetbal stom) • Kiest als hij niet mee mag doen uit twee door de leerkracht aangereikte oplossingen • Toont gevoelens van schaamte	• Zegt nee tegen een onredelijk verzoek • Geeft de ander aan te stoppen (geeft stopteken) als die iets doet wat hij niet leuk vindt • Vertelt de een ander als diegene iets heeft gedaan dat hij niet aardig vindt (iets dat eerder gebeurd is) • Blijft bij zijn mening wanneer hij heeft gezegd dat hij iets niet wil • Geeft een motivatie voor zijn mening in een één op één gesprek (ik heb er geen zin in, ik vind dat spel te moeilijk/ niet leuk) • Vertelt als hij niet mee mag doen zelf een oplossing • Verwoordt gevoelens van schaamte
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
• Spreekt een medeleerling er op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt • Komt voor zichzelf op als hij onterecht wordt beschuldigd • Vertelt wat hij voelt als een ander onaardig doet of hem ten onrechte beschuldigt • Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn uiterlijk (kleren, haren)	• Zegt het als hij op dat moment niet over zijn gevoelens wil praten • Vertelt een vriend(in) wat hij wel en niet fijn vindt in de vriendschap • Zegt op een adequate manier tegen een volwassene dat hij aan de beurt is (in een winkel, aan een loket) • Geeft in een één op één gesprek een afwijkende mening	• Vraagt hulp over hoe hij iets kan aanpakken • Vraagt hulp aan de juiste persoon (iemand die hem echt kan helpen) • Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn innerlijk (een gemaakte blunder)	• Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen • Spreekt een volwassene er op een adequate manier op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt • Zoekt hulp wanneer een ander niet reageert op eigen pogingen om voor zichzelf op te komen • Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft

Suggesties voor leerdoelen uit de leerlijn: Omgaan met ruzie

Basisleerlijn Sociaal gedrag CED-Groep ©

Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
• Benoemt dat hij een ander geen pijn mag doen • Reageert bij boosheid op de aanwijzing/correctie van de leerkracht	• Luistert naar een ander als die sorry zegt • Volgt het advies van de leerkracht op bij een meningsverschil • Laat non-verbaal/ verbaal merken dat de ruzie voorbij is • Uit zijn boosheid zonder anderen fysiek pijn te doen of materiaal kapot te maken • Vertelt na een ruzie wat er gebeurd is • Kalmeert bij boosheid na een aanwijzing van de leerkracht	• Aanvaardt excuses van een ander • Schakelt de leerkracht in wanneer hij zelf een ruzie niet op kan lossen • Herkent bij zichzelf gevoelens van boosheid • Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt • Vertelt waarom hij boos is op een ander	• Probeert een ruzie op te lossen door te praten • Laat een ander uitpraten bij het oplossen van een ruzie • Vertoont spijt en maakt het goed met een ander • Herkent of iets expres of per ongeluk gebeurd is • Past manieren om rustig te blijven toe wanneer hij boos wordt
Leerjaar 5	Leerjaar 6	Leerjaar 7	Leerjaar 8
• Gaat bij een ruzie in op wat een ander zegt • Corrigeert zijn gedrag als hij weet dat hij ongewenst gedrag vertoont • Verzint een oplossing bij ruzie • Benoemt welke gedragingen bij anderen boze reacties oproepen • Wacht met het oplossen van ruzie tot zijn emoties zijn bedaard	• Luistert naar een medeleerling wanneer de ander een voorstel doet over een oplossing • Noemt voor- en nadelen van conflicten • Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie • Blijft rustig wanneer een ander boos reageert of hem beschuldigt • Schat juist in wanneer hij zich beter niet met een ruzie van anderen kan bemoeien • Gaat adequaat om met een meningsverschil met een volwassene (rekening houden met machtspositie, wel opkomen voor zichzelf)	• Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij ruzie • Vertelt bij navraag welk aandeel hij heeft gehad bij onenigheid • Gaat adequaat om met gevoelens van schuld en spijt (probeert recht te zetten, accepteert situatie waaraan niets te veranderen is) • Benoemt vormen van hulp bij ruzie tussen anderen (voorstel doen, zeggen wie gelijk heeft, een derde erbij halen)	• Benoemt wat hij bij een ruzie acceptabel gedrag vindt en wat hij te ver vindt gaan • Bedenkt een compromis • Benoemt dat een meningsverschil niet tot ruzie hoeft te leiden • Benoemt hoe iemand die kritiek of een negatieve reactie krijgt zich kan voelen • Verwoordt beide standpunten bij ruzie tussen zijn partij en een tegenpartij • Voorkomt ruzie door de ander tijdig aan te geven dat hij te ver gaat • Bemiddelt bij een ruzie tussen anderen